

Gerlei Ferenc (1901–1970)

Korrekcio egy Kossuth-díjas orvos életrajzához

Kührner Éva dr.

Hálátlan feladat pontatlan adatokat korrigálni, főleg ha azok ismert orvostörténészek tollából származnak. Méltatlan dolog lenne viszont, ha épp a pontosságáról és precizitásáról híres, Kossuth-díjas Gerlei Ferenc esetében ezt nem tennénk meg. Az eddig írt visszaemlékezések számos hibás, forrásmegjelölés nélküli életrajzi adatot közöltek róla, amelyek aztán evidenciaként éltek tovább. Írásomban ezért primer források alapján igyekszem rekonstruálni Gerlei Ferencnek, ennek a tisztelt és kedvelt embernek az életét (1. ábra).

Egy pálya kezdetei

Gerlei élete tipikus XX. századi sors, amelyet a két világháború megpróbáltatásai sem tudtak derékba törni. Szarvason látta meg a napvilágot 1901. április 28-án, az alföldi kisváros egyik molnármesterének, Gerlei Jenőnek a fiaként. Tanulmányait szülővárosában kezdte, az evangélikus főgimnáziumban érettségizett 1920-ban jeles minősítéssel. A történelem viharai következtében a jó képességű fiatalember csak húszas éveinek közepén iratkozott be a szegedi Ferenc József Tudományegyetemre. „Teljesen árva vagyok, s már régtől fogva saját magam keresem kenyerem” – írta önéletrajzában [1]. A kenyérkeresethez az alapot pedig minden bizonnyal az 1911–1919 között a Gerlei család tulajdonában lévő szarvasi motormalom biztosította, amely a román megszállás után kirabolva már a Békésszentandrás Takarékpénztáré [2].

Harmincegy évesen, 1932. június 25-én szerzett diplomát, de már medikusként eljegyezte magát a patológiával. „...Balogh Ernő professzor úr Oméltósága kitüntető hívása folytán mint orvostanuló és externista 1926. március 1-én kerültem be Egyetemünk kórházának és kórszövetintézetébe, s e tanszék mellé 1927. szeptember 1-től fogva mindjárt díjazott gyakornoknak neveztettem ki. Itt dolgoztam megszokás nélkül... 1930 február 1-től mint II., 1932. szeptember 1-től kezdve pedig mint I. (vezető) tanársegéd” – olvasható önéletrajzában [3]. Első, 1927-ben írt tudományos dolgozatával, amely a kerek gyomorfejkély alakú kóreredetéről szólt, pályadíjat nyert. Ennek hozadékeként 300 pengővel a zsebében és a Collegium Hungaricumban biztosított szállással a nyarat a

1. ábra | Gerlei Ferenc

bécsi Virchow-Krankenhaus kórház kórházintézeténél töltötte Christeller professzor mellett.

Tudományos tekintetben is termékeny időszak volt ez, hiszen orvossá avatása előtt már legalább hat publikációja megjelent hazai és német lapokban – olvasható a *Kórlap* című lap 2001-es Gerlei-különszámában. Három év múlva, 1935-ben az orvosi kórházintézet, kórszövetintézet és kórházintézet szakorvosa. Ennek ellenére másra vágyott. Úgy érezte, hogy Szegeden nincs elég előrehaladási lehetősége és hiányzott számára a kórházi munka. Ezért évtizedes szakmai tapasztalattal a háta mögött 1936. április 12-én megpályázta a nyíregyházi Erzsébet Közkórház orvososi állását, amelyet november 1-jétől töltött be.

Az első nyíregyházi évtized

Nyíregyházán sokáig szerény keretek között dolgozott. Az egykori kápolna épületében található boncterem és az 1929-ben átadott, akkor az ország egyik legkorszerűbb kórházépületének második emeletén lévő laboratórium voltak működésének helyszínei. Egy laboráns segítségével végezte a betegek testváladékainak vizsgálatát, a boncolásoknál pedig egy boncsoló segédkezett. Munkája akadt bőven, hiszen például 1937-ben 600 kórbonctani, 268 szövettani vizsgálatot, továbbá évi 1000 vegyi és 12 300 bakteriológiai laboratóriumi elemzést kellett elvégeznie [4]. Saját kezűleg írt minden egyes jegyzőkönyvet. A nyíregyházi kórházban a tudomány legambiciózusabb képviselője ő volt. Patológusként arra sarkallta az elhunyt betegek kezelőorvosait, hogy vegyenek részt a boncolásokon. Ott demonstrálta a helyes vagy helytelen diagnózist, és kritikával illette a tévedéseket. A tanulságos és őszinte hangú megbeszélések minden esetben a jobbítást, a betegek érdekét szolgálták. Így valósította meg a nyíregyházi kórházban már a két világháború között az Egészségügyi Minisztérium által csak az 50-es évek közepén szorgalmazott klinikopatológiai konferenciák elődjét.

Párját ritkító szakmai tudásának és precizitásának köszönhetően élte túl az 1944-es vészévek korszakát is. Hiába tért át az édesanyja (Schön Olga) után az izraelita vallású Gerlei evangélikus hitre [5], neve bekerült a város zsidó lakosainak összeírásába és többször behívták munkaszolgálatra [6]. Erre ő maga is utalt az *Orvosi Hetilap* 1944. augusztus 19-i számában, amikor azzal mentegőzik, hogy bevonulása miatt csak késve tud megjelenni a fűzű egy korábban megjelent cikkhez. Főnöke, a háborút követően fasisztának titulált és meghurcolt igazgató főorvos, Korompay Klekner Károly azonban minden alkalommal el tudta érni a hatóságoknál Gerlei visszahelyezését a kórházba, azzal az indokkal, hogy nem tudja patológusi munkáját nélkülözni [7].

Új élet a háború után

Gerlei életében 1945 után egy új, egy sikeresebb korszak következett.

Kapcsolata nem szakadt meg Szegeddel. 1947–1951 között visszajárt oda helyettesíteni régi főnökét, Korpássy Béla intézetvezető professzort [8]. Itt habilitált 1947-ben az emésztőszervek kórbonctana és kórszövettana tárgyköréből. Ezt követően magántanári előadásokat tartott a szegedi egyetem orvosainak a májbetegségekről [9]. Nyíregyházi munkahelyén is folyamatosan tanítgatta fiatal kollégáit, támogatta elképzeléseik kibontakoztatását. Így segítette bonctermi gyakorlatokkal Eisert Árpádot is, az első közép-európai nyitott szívűtét (1951. január 26.) kivitelezésében.

1953 januárjától jogosult viselni a kandidátusi címet, amelyet nem a manapság megszokott módon nyert el. A háború utáni szovjet mintájú tudományos minősítés

rendszerének 1952-es bevezetéséig ugyanis lehetőség volt arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia odaítéljen tudományos fokozatot értekezés megírása nélkül, magántanári képesítés és addig végzett tudományos munka alapján. Ilyen módon nyerte el Gerlei Ferenc elsőként a kandidátusi címet [10].

Lassan jöttek az elismerések is: 1953-ban Érdemes Orvos, 1958-ban a Munka Érdemrend bronz fokozata, 1961-ben a Kossuth-díj III. fokozata, majd 1965-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozata.

A patológiai ellátás megszervezése Szabolcsban

Az egészségügyi miniszter 1952. április 9-én kelt 8003-7/1952. számú utasítása értelmében a 400 ágynál nagyobb kórházakban kórbonctani osztályt kellett létesíteni, szakvizsgázott főorvos vezetésével. Ekkor lett Gerlei Ferenc a nyíregyházi megyei kórház önálló patológiai osztályának a főorvosa. Ezek után már több ideje lett egyéb feladatokra is, ekkor látott hozzá Szabolcs megyében a korszerű patológiai ellátás megszervezéséhez.

1958-ban adták át a szakmai útmutatásai szerint épült, Paulinyi Zoltán építész által tervezett új prospektúra épületét (2. ábra). „A két osztály egy főorvos vezetésével áll. A kórbonctani osztályon dolgozók létszáma 3 fő: főorvos, alorvos, szakaltiszt. A kórszövettani osztályon dolgozók létszáma 9 fő a főorvoson és alorvoson kívül...” – olvasható az épület mérnöki leírásában [11]. Hazánkban ritkaságként a boncterem ajtaja nyitva állt az egészségügyi tanulmányokat folytatók előtt, a látogatók számára karzat is épült. Később, ösztönzésére és útmutatásai alapján létesültek a megye többi kórházában is kórbonctani és kórszövettani részlegek.

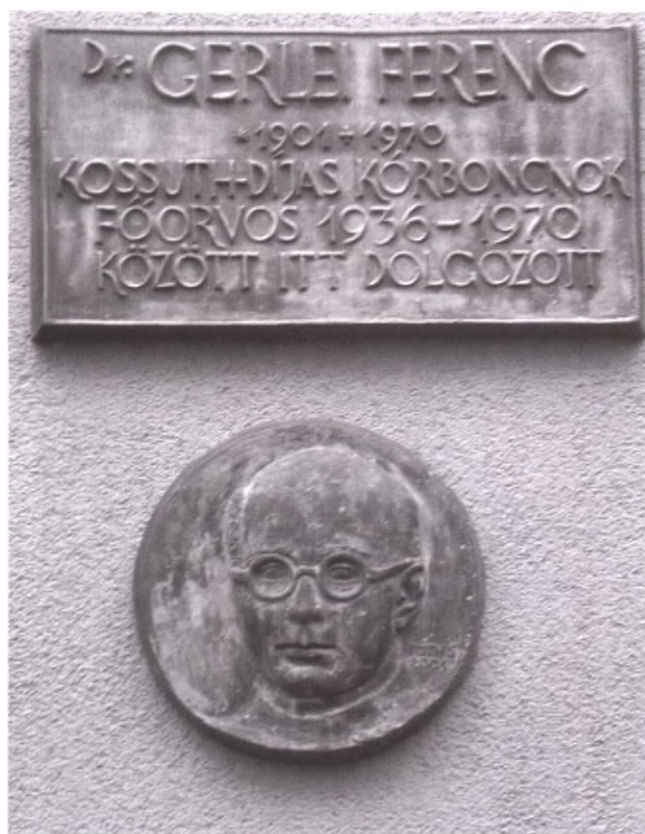
2. ábra | A prospektúra épülete

Folyószám	A halálesetre vonatkozó adatok	A halotti anyakönyvi adatok		
1	2	3	4	5
	a haláleset helye: Nyíregyháza Vöröskőcsény út 69 a haláleset ideje: 1970. év június 21. nap	családi és utóneve: Dr. Gerlei Ferenc koronázott orvos kórházi orvos lakóhelye: Nyíregyháza Erőssy Ilona utca 2-5	születés helye: Károlyi születés ideje: 1901. év április 12. nap születés családjának és utóneve: Gerlei Ferenc Léon Olga	házasságának családjának és utóneve: Német Anna házasságuk ideje: Nyíregyháza 1965

A halál oka	Megjegyzés	A bejegyzés ideje, aláírások	Utólagos bejegyzések
6	7	8	9
Szívelégtelenség szívinfarktus szívinfarktus szívinfarktus		1970. év június 23. nap bejegyző: Kollár István anyakönyvvizsgáló	

3. ábra

A halotti anyakönyvi kivonat adatai

4. ábra

Gerlei Ferenc születésének 100. évfordulójára készült emléktábla

Gerlei, a könyvtáros

Tudta, hogy az orvosi hivatás gyakorlása állandó önképzést feltételez, fontosnak tartotta a könyvtárügyet. Már a szegedi évek alatt is könyvtároskodott [12]. Nyíregyházán ő lett a kórház első szakkönyvtárosa. Saját magát egyaránt titulálta főorvosnak és könyvtárosnak. Összegyűjtötte a kórházban itt-ott fellelhető könyveket, folyóiratokat és rendszerezte azokat. Külföldi szakmai kapcsolatait igénybe vette egy-egy dokumentum megrendelésénél, vagy hiányzó folyóiratpéldány pótlásánál. Tevékenységének köszönhetően az 1939-es várostörténeti monográfiája a város egyik jelentős könyvtáraként tartotta számon a kórházi könyvtárat.

Könyvtárosi tevékenysége vetekedett a dokumentátoréval. Minden új kiadványt alaposan tanulmányozott, és felhívta a leendő olvasó figyelmét egy-egy érdekességre. Referálólízüetében, a „Gerlei-fóliánsokban”, téma szerint gyűjtötte és referálta a fontosabb külföldi cikkeket. A hiányos, hibás közléseket szellemes kritikai megjegyzéseivel pontosította. Könyvek, folyóiratok margóira írt kiegészítései őrzik ma is keze írását. „Az októberi események miatt csak 44 füzet jelent meg” – olvasható például az *Orvosi Hetilap* 1956-os kötetének első lapján ma is.

Rendszerezőkészsége, orvosi és könyvtárosi szakmai tudása alapján felkérték az 1947-ben újrainduló *Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle* éves tartalommu-

tatóinak készítésére. 1969-ig az ő keze alól kerültek ki ezek a rendkívül részletes, szerzői betűrendes, név- és tárgymutatókat tartalmazó regiszterek.

Gerlei, az ember

„Nem éltem társasági életet, minden időmet és erőmet az orvosi szolgálat kötelességének, munkaköröm minél tökéletesebb ellátásának, az állandó továbbtanulásnak – önképzésnek – és a tudományos munkának szenteltem” – idézi Megyeri József egykori főnöke önéletrajzát [13]. Ennek is tudható be, hogy csak 65 évesen nősült meg. Felesége munkatársa, Német Anna volt.

Hihetetlen munkabírás, maximalizmus, következetesség, szakmaiság és spártai egyszerűség jellemezte életútját. Magas mércével mérte önmagát, de mindenki mást is. Minden hibát kritizált, nem szerette az ésszerűtlenséget, célszerűtlenséget. Ezeket nem hagyta szó nélkül, mint olvasható a patológiai fényképgyűjteményt nyilvántartó füzet első oldalán: „Saját pénzemen vettem, mert dr. Csizsárné pénztáros morgott, hogy a hó közepén igényelünk regiszteres könyvet, ami nehézkes számára...” De nemigen születtek a kórházban akkoriban hiányos, tartalmilag és formailag hibás kórlapok sem.

Sokszor méregbe gurult, de soha nem haragudott. Szigorú főnök volt, de nem fukarkodott a dicséretekkel sem a kiemelkedő teljesítmények láttán. „Zárkózott, kemény embernek ismeri, aki felületesen ismeri. De tudni kell azt is róla, hogy a gyerekeknek csokoládét ad, húsvétkor a kórházban kivétel nélkül minden női alkalmazottat köszönt, és bár szabadjegye van a buszra, mindig egy csokoládéval fizet az útért... Meleg, érző emberi szívet takar a tudós egyedülvaló zárkózottsága” – írta róla Sipkai Barna [14]. Zárkózottsága mellett mégis a társaság középpontja tudott lenni véget nem érő anekdotáival, szép énekhangjával, amelyet egy időben a kórház énekkarában is megszillogtatott.

Mindenkinek segített ügyes-bajos dolgainak elintézésében, és aktív szerepet vállalt a közéletben is. 1958 novemberétől két cikluson át is megyei tanácsstaggá választották. A Megyei Tanács V.B. Egészségügyi és Szociálpolitikai Állandó Bizottságának elnöke volt, de tagja volt a kórház üzemi bizottságának is. Közéleti munkásságáért kapta 1968-ban a Közbiztonsági Érdemrend arany fokozatát és 1970-ben posztumusz a Felszabadulási emlékérmét.

A hatvanas évek legelejétől, mint akkor minden osztályvezető főorvos, ő is párttag volt. A pártmunkában is mindig a szakmaiságot képviselte. A kórházi alapszervezet jegyzőkönyve szerint a gyűléseken hol a megye egészségügyi helyzetét, hol a kórbonctani szakterület problémáit mutatta be, de beszélt a szakkönyvtár kórházi tudományos munkában betöltött szerepéről is. 1964-ben felvetette az „egészségügyi dolgozók háza” építésének gondolatát, hogy meggátolják az egészségügyiek elvándorlását [15].

Hobbija volt a vasúti közlekedés, kívülről fújta a menetrendet. A legenda szerint félték is tőle a vasutasok, ugyanis nem hagyott szó nélkül egy apró késést sem.

A korábbi közlésekkel ellentétben, az anyakönyv tanúsága szerint 1970. június 21-én, vasárnap hunyt el szeretett kórházában, amely sokáig nemcsak munkahelye, de lakhelye is volt [16] (3. ábra). Emlékét ma is ápolják az utódok. Nevével kitüntetést alapítottak. A Gerlei-emlékermét a Hazafias Népfront ítélte oda a kiemelkedő közéleti és egészségügyi munkáért. Az ugyancsak Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész által készített portré dombormű születésének századik évfordulóján került a prospektúra falára egy emléktábla kíséretében (4. ábra). Halálának harmadik évfordulóján tudományos ülés keretében a kórház orvosi szakkönyvtára felvette Gerlei Ferenc nevét, amelyet 1997 júniusáig viselt. Ekkortól lett ismét alapítója után Dr. Kállay Rudolf Orvostudományi Szakkönyvtár. A Gerlei-féle nagy becsben tartott régi könyvgyűjtemény pedig ma is féltve őrzött kincse a kórházi orvostudományi szakkönyvtárnak.

Irodalom

- [1] Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban: SZSZBMÖL) IV. B. 401. 13/1937.
- [2] Szőnyi S.: Adatok Szarvas gépi (gőz- és motor) meghajtású malmainak történetéhez. Szarvasi Krónika, 1997, 5, 84–89.
- [3] SZSZBMÖL IV. B. 401. 13/1937.
- [4] SZSZBMÖL IV. B. 402. 1937. okt. 12. 102. jegyzőkönyv.
- [5] Békés Megyei Levéltár Szarvasi Evangélikus Főgimnázium érettségi anyakönyvi kivonata, 1920.
- [6] Nagy F.: A nyíregyházi zsidóság pusztulása. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza, 2004, 331.
- [7] SZSZBMÖL IV. B. 404. 242 d. Alispáni iratok
- [8] Patológiai Intézet múltjából. http://www.patho.szote.u-szeged.hu/int_mult.htm (2011. 07. 03.).
- [9] Tar Gy.: Néhány epizód Gerlei tanár úr életéből. Kórlap, 2000, 2, 10–11.
- [10] Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1971. (Szerk.: Havasi Z.). Orvostudományi Egyetem, Szeged, 1971, 443.
- [11] SZSZBMÖL XXIX. ÉM Szabolcs-Szatmár megyei Építőipari Vállalat iratai. 18. dob.
- [12] Konczal D.: Gerlei Ferenc a könyvtáros. Orvosi Könyvtáros, 1974, 14, 74–78.
- [13] Megyeri J.: Emlékezés Gerlei Ferencre. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1973, 8, 108–112.
- [14] Sipkai B.: Egy Kossuth díj története. Kelet-Magyarország, 1961, március 15.
- [15] SZSZBMÖL XXXV. 50. 26. dob. Kórházi pártalapszervezet iratai.
- [16] SZSZBMÖL. Halotti anyakönyv, 1969–1970.

(Kührner Éva dr.,
Nyíregyháza, Szent István u. 68., 4400
e-mail: e.kurner@gmail.com)